

## ВІДГУК

офіційного опонента на дисертацію **Білоконь Анастасії Сергіївни «Створення та діяльність державних комісій допомоги дітям (1920-1930-х рр.)»**, представлену на здобуття ступеня доктора філософії з галузі знань 03 – Гуманітарні науки, за спеціальністю 032 – Історія та археологія

Разом із поступом української історичної науки продовжують відкриватися все нові й нові сторінки минувшини українського народу. Беззаперечним лідером у заповненні істориками лакун минулого є строката радянська епоха, що, не в останню чергу, пояснюється епохальними демократизаційними процесами в українському суспільстві. Саме останнє подарувало сучасним історикам безпрецедентний доступ до величезних масивів таємних документів радянських органів державної безпеки та більшовицьких партійних та адміністративних структур. У результаті молоді дослідники почали піднімати як майже невідомі проблеми міжвоєнного минулого, так і політично заангажовані радянською історіографією теми. Саме до останніх, на наше глибоке переконання, і відноситься дисертаційний сюжет Анастасії Сергіївни Білоконь.

Слід відзначити, що рецензована дисертація виконувалася в рамках науково-дослідної проблематики кафедри історії України Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини «Історико-регіональні аспекти історії України» (номер державної реєстрації 0116U004805).

Враховуючи ступінь вивченості зазначеної проблеми, авторка поставила метою свого дослідження комплексне вивчення історії створення й основних напрямів діяльності державних комісій, їх структури, форм роботи та результатів діяльності, а також їх співпраці з громадськими організацій у питаннях надання допомоги дітям в УСРР 1920-1930-х рр. У відповідності з метою, в дисертації сформульовано такі завдання:

– проаналізувати та дати оцінку загального стану наукової розробки проблеми, її характерних рис, особливостей і тенденцій розвитку;

– охарактеризувати джерельну базу дослідження, його теоретико-методологічні засади та використаний науковий інструментарій;

– визначити особливості становища дітей, що потребували соціальної допомоги та захисту з боку держави;

– проаналізувати становлення та розвиток нормативно-правової бази й організаційних основ діяльності державних комісій і громадських організацій у вирішенні проблеми допомоги дітям;

– дослідити структуру державних органів управління в сфері охорони дитинства у 1920-х – 1930-х рр., показати їх завдання, функції, ієрархію та підпорядкованість;

– здійснити критичний аналіз сутті, принципів, особливостей та основних організаційно-правових форм надання допомоги дітям, діяльності державних комісій на різних етапах розвитку держави досліджуваного періоду;

– охарактеризувати діяльність державних комісій, закордонних і громадських організацій, що надавали допомогу безпритульним і бездоглядним дітям;

– виявити заходи ВЦВК, ВУЦВК, РНК УСРР, державних комісій та їх структур на місцях, а також громадських організацій з поліпшення становища дітей в УСРР.

Аналіз дисертації та її основного змісту дозволяє зробити висновок, що в основному з поставленими завданнями А.С. Білоконь справилася успішно. Вона ґрунтовно й критично проаналізувала наукову літературу зі своєї теми, поділивши її на 3 групи: радянська історіографія, сучасна українська історіографія та праці зарубіжних дослідників; і виділивши 4 періоди її розвитку,

що дозволило їй аргументувати свою тезу про недостатність наукового дослідження зазначеної проблеми та її джерельна база для її вирішення була для багатьох праць явно недостатня (багато документів і фондів міжвоєнної доби у радянський період перебувала на секретному зберіганні, про що авторка регулярно нагадує читачеві).

Звертає на себе увагу джерельна база дисертації, яка складається з різноманітних документів і матеріалів, як друкованих, так і архівних. Здобувачка використала матеріали 141 архівної справи з 14 фондів 5 архівосховищ України: Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України, Центрального держархіву громадських об'єднань України, обласних держархівів Одеси, Вінниці та Харкова, статистичні матеріали та довідкові видання, матеріали періодики. При цьому значну частину документів введено до наукового обігу вперше, або ж розширено їх використання.

Джерела належним чином класифіковані за видовою ознакою на 6 груп: законодавчі акти, документи партійних і державних органів влади та управління, діловодна документація центральних і регіональних установ та організацій, звіти відомств і громадських організацій, що займалися питаннями надання допомоги дітям, статистичні матеріали та довідкові видання, матеріали періодики. Слід зазначити, що джерельна база дисертації цілком достатня для виконання поставлених завдань. Основні положення та висновки дослідження здобувачки базуються на об'єктивних історичних даних, які не викликають сумніву в їх достовірності (хоча при цьому §1.3 не дає загальної характеристики джерельної бази, про що рецензент скаже нижче).

Важливе місце у дисертації А.С. Білоконь займає підрозділ 1.3. – «Теоретико-методологічні засади дослідження». Методологічні

засади дослідження логічно орієнтовані на вирішення поставлених завдань. У підрозділі доречно витлумачено низку неоднозначних дефініцій («державна комісія», «безпритульність», «бездоглядність», «патронат», «дитячий приймальний пункт», «реформаторіум», «колектор-розподільник» тощо), що яскраво проілюструвало позицію самої авторки.

Основне завдання офіційного опонента – визначити, що нового вніс дослідник в історичну науку, як він розв'язав конкретну поставлену проблему.

*По-перше*, дослідниця створила нове у вітчизняній історіографії комплексне спеціальне дослідження, яке присвячене проблемі організації, функціонування й основних напрямів діяльності державних комісій допомоги та опіки над дітьми, їх структури, форм роботи та результатів діяльності, а також їх співпраці з громадськими організаціями у питаннях надання допомоги дітям в УСРР/УРСР 1920-1930-х рр.

При цьому здобувачка вирізняється власним баченням окремих аспектів проблеми, що підтверджує самостійність і зрілість молодого науковця.

*По-друге*. Обґрунтування висунутої концепції потребувало залучення великої кількості конкретного фактичного матеріалу, який був добутий в архівах, друкованих виданнях минулого століття, у багатьох випадків вперше введений до наукового обігу. Особливе місце у цьому плані займають архівні документи, якими авторка дуже вміло оперує, підводячи фактичний матеріал на підтвердження власних позицій з того чи іншого питання.

*По-третє*. Особливо слід відзначити непогано охарактеризований теоретико-методологічний інструментарій дисертаційного дослідження. Виділено різноманіття методологічних підходів і принципів, чітко визначено методичний

апарат дослідницької праці, розкрито ключовий дефініційний ряд. У результаті уточнено зміст та обсяг низки понять: «державна комісія», «безпритульність», «бездоглядність», «патронат», «дитячий приймальний пункт», «реформаторіум», «колектор-розподільник», що покращує розуміння предмета дослідження.

*По-четверте.* Використовуючи опубліковані й архівні документи, а також праці попередників, дисертантка визначила особливості становища дітей, що потребували соціальної допомоги та захисту з боку держави, дослідила структуру та сферу відповідальності державних органів управління у сфері охорони дитинства досліджуваного періоду, показала й охарактеризувала діяльність державних комісій допомоги дітям у співпраці із закордонними та громадськими організаціями тощо.

*По-п'яте.* Дослідниця розкрила такий цікавий аспект допомоги дітям, як формування джерел фінансування діяльності державних комісій допомоги дітям, що формувалися з місцевих податків і зборів, добровільних пожертв, а також зборів і відрахувань, прибутків від підсобних підприємств, лотерей, казино; продажу піонерської атрибутики, газет, журналів, брошур; внесків і відрахувань від осередків товариств і громадських організацій; субвенцій на відділи охорони здоров'я та відділи народної освіти; збори із нетрудового населення, податків на бездітність тощо.

Таким чином, переважна частина одержаних результатів є новими, що свідчить про певний внесок здобувачки в історичну науку. Одержані дисертантом результати є важливими, значущими та можуть знайти застосування у подальших наукових пошуках з метою вивчення українського повсякдення радянського часу, історії «дитинства», неоднозначного характеру сталінського тоталітаризму. Практичне значення дисертації полягає в тому, що конкретний фактичний матеріал, її основні положення та результати,

методологічні підходи можуть бути використані при написанні узагальнюючих праць з історії України, соціальної історії, історії педагогіки, підготовці спецкурсів, при написанні курсових і дипломних робіт, у краєзнавчій роботі, при оформленні стендів музеїв і виставок.

Крім того, слід відзначити, що дисертація написана хорошою українською літературною мовою, хоча інколи в ній трапляються помилки та зустрічаються русизми на кшталт: «виключно» (винятково), «ряд» (низка), «в області боротьби» (у сфері боротьби) тощо.

Зауваження опонента зводяться в основному до побажань чи визначення дискусійних моментів та окремих недоліків.

1. Певне питання викликає заявка авторки: «у дисертації представлена авторська концепція організації державної допомоги дітям у досліджуваний період, розкривається її суть і зміст...» (с. 29). Складається враження, що здобувачка перетворилася на радянського функціонера-теоретика та створила для більшовиків концепцію! Ймовірніше за все, малося на увазі, що «представлено авторський погляд на організацію державної допомоги дітям у досліджуваний період».

2. Невірним є твердження у науковій новизні про те, що «до наукового вжитку залучено нові, раніше невідомі науковій спільноті документи» (с. 29), адже це не може бути новизною, оскільки це спосіб досягнення істориком поставленої мети та вирішення завдань дослідження.

3. Нам незрозуміло, що мається на увазі під «методами історіографічної класифікації джерел...»? (с. 32). Хотілося б почути від дисертантки пояснення цього методу.

4. Зробивши прийнятний видовий поділ джерел на групи, дослідниця чомусь перейшла не до аналізу цих видів, а до

характеристики архівосховищ, архівних фондів і наявних справ, які містять ці документи. У результаті підрозділ став не аналітично-джерелознавчим, а констатуючо-реєстровим, де автор просто перерахував віднайдені у тих чи інших фондах документи.

Необхідно було проаналізувати названі групи, а далі, у контексті цього аналізу, вказати де саме ті чи інші види документів знаходяться.

У результаті такого спрощеного підходу, поза увагою «аналізу» авторки опинилися статистичні матеріали, довідкові видання та матеріали періодики.

5. Бажаним додатком до §2.2 була б структурно-логічна схема (схеми) будови адміністративних органів допомоги дітям у підвладній вертикалі – від московського центру до губернського/повітового/окружного/обласного рівнів, включаючи ті зміни, що відбувалися протягом двох десятиліть. Це б унаочнило розуміння підпорядкованості та взаємодії державних органів, що опікувалися дітьми.

Теж саме стосується і §3.2, де описано організаційну структуру ЦКДД, яку теж бажано було б оформити у схематичному вигляді.

6. Бажано було б окремо сформулювати висновки до розділів, відокремивши їх від основного тексту, що давало б чіткіше уявлення про ті результати, до яких прийшла дисертантка у висвітленні того чи іншого дослідницького завдання.

7. Великим здивуванням автора був той факт, що дослідниця зовсім не згадала діяльність дитячої трудової колонії імені М. Горького, яку очолював талановитий український педагог А. Макаренко.

8. Дисертації явно не вистачає упорядкованого статистичного матеріалу у вигляді таблиць, графіків і діаграм, оскільки статистика здобувачкою «розмазана» по тексті. І хоча у додатках ми бачимо

три таблиці, але вони досить фрагментарні та не надають загального уявлення у кількісних показниках. Адже соціальна історія, переплетена з економічною та освітньою, завжди потребує роботи зі статистичними показниками: динаміка кількості дітей, якими опікувалася держава; розміри допомоги дітям від різних державних структур і громадських організацій; порівняльні таблиці у регіональному розрізі тощо.

9. До недоліків можна віднести і те, що у роботі зустрічаються певні редакційні та стилістичні огріхи та русизми.

Однак, зазначені зауваження щодо недоліків та упущень носять частковий характер, вони аж ніяк не впливають на загальну позитивну оцінку дисертації. Дослідження **Білоконь Анастасії Сергіївни «Створення та діяльність державних комісій допомоги дітям (1920-1930-х рр.)»** є завершеною працею, в якій одержані науково обґрунтовані результати, що дозволяють всебічно зрозуміти процес створення, реорганізацій і діяльності державних комісій допомоги дітям в УСРР/УРСР у міжвоєнний період, пізнати повсякденне життя безпритульних дітей у цей складний період, зрозуміти державну політику щодо безпритульних і бездоглядних дітей, шляхи вирішення їх життєвих проблем тощо.

Основний зміст дисертації викладено у 17 наукових публікаціях, 5 з яких вміщені у фахових виданнях України, 2 – у наукових іноземних виданнях (у тому числі стаття, що входить до наукометричної бази Scopus), 8 – матеріали науково-практичних конференцій і 3 публікації, що додатково висвітлюють наукові результати дисертаційного дослідження, що, на наш погляд, цілком достатньо.

Дисертаційне дослідження виконане на достатньому науково-теоретичному рівні, основні її положення є новими та науково обґрунтованими, які у сукупності розв'язують важливу наукову



проблему, що має суттєве значення для історичної науки та може знайти застосування у науковій і викладацькій діяльності вищих навчальних закладів, краєзнавчій роботі тощо.

Все вище зазначене дозволяє зробити висновок, що рецензована дисертація **Білоконь Анастасії Сергіївни «Створення та діяльність державних комісій допомоги дітям (1920-1930-х рр.)»**, на здобуття ступеня доктора філософії з галузі знань 03 – Гуманітарні науки, за спеціальністю 032 – Історія та археологія, за своїми актуальністю, науково-теоретичним рівнем, новизною постановки та розв'язанням проблем, практичним значенням відповідає вимогам постанови Кабінету Міністрів України від 06 березня 2019 р. № 167 (зі змінами) «Про присудження ступеня доктора філософії», а її автор – **Білоконь Анастасія Сергіївна** заслуговує на присудження ступеня доктора філософії зі спеціальності 032 – Історія та археологія.

Офіційний опонент:  
доктор історичних наук, професор,  
професор кафедри міжнародних відносин  
та зовнішньої політики  
Чорноморського національного  
університету імені Петра Могили

 О.П. Тригуб

13.12.2021 р.

